

ΤΡΩΑΔΑ

ΥΠΟ

ΔΙΚΑΙΟΥ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ*

Ὁ μῦθος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ τόσον γνωστός, ὑπῆρξεν ἡ κατὰ προτίμησιν ὑπόθεσις καὶ τῶν μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητῶν. Ἡ παράδοσις ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου διετηρήθη ζῶσα μετὰ ταῦτα, κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ «Πόλεμος τῆς Τρωάδος»¹⁾ ὑπῆρξε προσφιλὲς τῆς ποιήσεως θέμα.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου διατηρεῖται ζῶσα εἰς τὰς σημερινὰς παραδόσεις καὶ «ὁ θεσπέσιος αὐτὸς πλοῦτος τῆς πνευματικῆς σφαίρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀντλεῖ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ μέγα μέρος, ἀπὸ τῆς παρακαταθήκης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος»²⁾.

Εἰς δημοτικὸν ἄσμα τῆς Μάνης (μοιρολόγι τῆς μάχης τοῦ Ἀηροῦ)³⁾ φέρονται οἱ στίχοι:

* Διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος ἐληφθήσαν ἀπ' ὅσιν τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται διὰ μὲν τὰ πρῶτα μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΑ, διὰ δὲ τὰ δεύτερα μὲ ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς χειρογράφου, ἡ σελὶς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως, ὅταν τοῦτο εἶναι γνωστόν. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως δηλοῦνται διὰ τῶν γραμμάτων ΚΠ.

Τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν δι' ὠρισμένας ἐπὶ τοῦ θέματος ὑποδείξεις εὐχαριστῶ.

1) Δ. Μανροφρύδου, Ἑκλογὴ μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήνησιν 1866 σ. 183 - 211. Κ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἑκδ. Μαρσολῆ, Ἀθήναι τόμ. Γ(1900) 127 - 128.

2) Δ. Ζακυνθοῦ, Ἡ ἐνότῃς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, Νέα Ἑστία, Ἀθήναι 38 (1945) τευχ. 441, σ. 952.

3) Βλ. É. Legrand, Recueil de chansons populaires Grecques publiées et traduites pour la première fois. Paris 1873 σ. 144 - 150. Ν. Γ. Πολίτου, Ἑκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1914 σ. 22 - 24. Α. Π. Δασκαλάκη, Αἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ ἐπέταιοι. Μάχη τῆς Βέργας. Ἑφημ. «Ἐμπρὸς» 18 καὶ 19 Ἰουνίου 1926. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928 σ. 58 - 60. Ἀπ. Μελαχροينوῦ, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήνα 1946 σ. 62 - 64. Δ. Β. Βαγιακάκου, Οἱ μάχες τῆς Βέργας, Ἀρμενοῦ καὶ Δηροῦ στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Μάνης, Ἑφημ. «Ἡ Φωνὴ τῆς Λακωνίας» Ἀθήναι 16 Ἰουνίου 1946.

Οἱ γι ἄδρες ὅλοι ἐλείπασι,
 τ' ἦτα στή Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
 ὅπου Τρωάδα ὁ πόλεμος
 ἐπάαινε¹⁾ μερόνυχτα.

Ἡ διάρκεια καὶ ἡ σκληρότης τῆς παρὰ τὴν Βέργαν Ἀλμυροῦ (Ἐξω Μάνης) γενομένης μάχης μεταξὺ Μανιατῶν καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ²⁾ παραβάλλονται εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τῆς Τροίας. Ἡ λέξις *Τρωάδα* ἔχει ἐνταῦθα ἐπιρρηματικὴν σημασίαν. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐπεξηγῶν αὐτὴν γράφει: «πόλεμος δεινὸς καὶ μέγας, ὡς ὁ παλαιὸς τῆς Τρωάδος»³⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν μεγάλων συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας διειρημένη καὶ σήμερον. Οὕτω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς μεγάλης καταστροφῆς λέγονται ἐν Μάνῃ αἱ φράσεις: *ἐγίνηκε Τρωάδα, τὰ καμε Τρωάδα*⁴⁾. Καὶ γενικῶς πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας περιστατικοῦ τινος εἶναι ἐν χρήσει αὐτόθι καὶ αἱ φράσεις: *Τὰ κάμαμε Τρωάδα*⁵⁾, *ἐπάαινε τὸ πετρακίδι Τρωάδα*⁶⁾ ἢτοι ἐγένετο φοβερὸς πετροπόλεμος.

Ὁμοίως εἰς τὴν Λακεδαιμόνα λέγεται: *Ἐτὰ κάμαμεν Τρωάδα ἢ ἐγινε Τρωάδα*, παροιμία τὴν ὁποίαν, ὡς σημειώνει ὁ Βενετζ. Ἱατροίδης, μεταχειρίζονται ἐν τῷ λέγειν, ὅτε θέλουν νὰ δώσωσιν ἐπίτασιν περιστατικοῦ τινος, οἷον: *διεσκέδασαμεν εἰς τὰς κάμας τοῦ Κασσιᾶ, ὅπου ἔγινε (τὰ κάμαμεν) Τρωάδα* (ἐπάγωμεν εἰς τὴν πανήγυριν νὰ τὸ κάμωμεν Τρωάδα)⁷⁾.

Ἐκτὸς τῆς Μάνης καὶ τῆς Λακεδαιμόνα καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπιζῇ ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς ὁμηρικῆς Τροίας. Οὕτως εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἐπὶ καταστροφῆς λέγεται ἡ φράσις: *ἐγινε Τρωάδα*⁸⁾, εἰς τὴν Σάμον ἐπὶ μεθύσων: *Τὰ καμε Τρωάδα*⁹⁾, εἰς τὴν Ἀμοργόν: *Τὰ καμεν Τρωάδα (ἢ θάλασσα)*¹⁰⁾, εἰς

¹⁾ Ἐπήγαυε, διεξήγετο.

²⁾ Σ. Χ. Σκοπετέα, Ἡ ἐποποιία τῶν Μανιατῶν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασσᾶ. Μάχαι Βέργας-Δηροῦ: Σπαρτιατικὰ Χρονικά, 8 (1945) φύλλ. 75 σ. 11-14.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 24.

⁴⁾ Συνών. φρ. *ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα* πρβλ. τὸ μοιρολόγι: *ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα / καὶ δὲν εἰλέπον (βλέπω) τὴ στέρῃα*. Ὁμοίως: *ἐγίνη τὸ ἄλλα-ἄλλα*.

⁵⁾ Συνών. φράσ. *τὰ κάμαμε θάλασσα*. Πρβλ. ΙΑ 387, 1382. Κατὰ μαρτυρίας συγκεντρωθείσας ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἢ φρ. αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς Αἰτωλίαν, Ζάκυνθον, Γορτυνίαν, Κρήτην, Μεγίστην καὶ Ἡπειρον, ἐνθα καὶ ἡ φρ. *Τὰ κάνω λάχανα*.

⁶⁾ Ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Χ. Σκοπετέα.

⁷⁾ Δῆμος Φάρδος. Ἐφημ. Φιλομαθῶν 5 (1857), σ. 126 Βενετζ. Ἱατροίδης.

⁸⁾ Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Ἐν Πύργῳ 3 (1906) 180.

⁹⁾ Ἐπ. Σταματιάδου, Σαμιακά. Ἐν Σάμῳ τόμ. 5 (1887) 87.

¹⁰⁾ ΔΑ 1357Α, 45. Ε. Ἰωαννίδης 1876.

τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας): *Ἦπαθα τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ ἢ ἡτραύηξα τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ*¹⁾, εἰς τὴν Χίον (Καρδάμυλα): *Ἐκαμέν του τῆς Τροιάδος τὰ κακὰ*²⁾ (τὸν ἐβασάνισε πολύ), εἰς τὴν Σκυῖρον δι' ὑπερβολικῶς μεγάλα καὶ πολλὰ κακὰ ἢ δεινοπαθήματα, ἅτινα διέπραξεν ἢ ὑπέστη τις: *Ἐκαμε τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ, ἔπαθε τῇ Τροιάδας τὰ κακὰ*³⁾ καὶ εἰς Γορτυνίαν ἐπὶ καταστροφῆς περιουσίας καὶ ἐργασίας: *Ἐγινε Τρωάδα*⁴⁾.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἡ φρ. δηλοῖ καὶ μεγάλην τρικυμίαν. Παρ' Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ φέρεται ὁ στίχος: *Τὶ ξυλοχάλαση εἶν' αὐτή! ἂν ταῦρηκ' ἢ Τρωάδα*, εἰς δὲ τὰ σχόλια σημειοῦται τὸ ἐξῆς: *Ἐρωάδα περιεργολάτῃ λέξις κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνουσα τὴν γένει μεγάλην καταστροφὴν, ἀλλ' εἰδικώτερον καὶ συνηθέστερον γίνεται χρῆσις αὐτῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν μεγάλης τρικυμίας*⁵⁾.

Εἰς τὴν Ἰθάκην διὰ τῆς λ. *Τρωγάδα* δηλοῦται ὁ δυνατὸς ἄνεμος καὶ γενικώτερον ἢ μεγάλη ταραχή: *Ἐξαφνα ἔβαλε μία Τρωγάδα*⁶⁾, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ἡ ραγδαία βροχή: *Τὶ Τρουγάδα ἦταν αὐτὴ νεροποντὴ*⁷⁾.

Πλὴν τούτων ἡ λ. εὗρηται καὶ ὡς ὄνομα γυναικὸς. Οὕτω, εἰς Ἀλμυρὸν Θεσσαλίας εἰς τρίπτυχον τῆς μονῆς Ξενίας ἀνηγράφεται ὡς ὄνομα γυναικὸς ἡ λ. *Τρωάδος*⁸⁾, εἰς τὴν Εὐβοίαν λέγεται *Τρουγάδα* (Τροίας)⁹⁾ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας *Τρωάδα*¹⁰⁾.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον προσέτι ἐπὶ παντελοῦς ἀγνήσεως εἶναι ἐν χρῆσει ἡ ἔκφρασις: *Νὰ μοῦ ἔδινες καὶ οὐλὴ τῇ Τρωάδα, δὲν τὸ κάνω ἐτοῦτο*. Αὕτη, κατὰ τὸν B. Schmidt, ἀνήκει εἰς τὴν λαϊκὴν παραδόσιν, αποκλεισμένης ἐπιδράσεως λογίας¹¹⁾.

Εἰς τὸν Πόντον διασώζονται ἐπὶ παροιμίας χρήσεως, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, οἱ τύποι: *Τῆς Τροίας, τῆς Τροιάδας καὶ τῆς Τροιάδος*.

Οὕτω, ἐπὶ μεγάλων δυσχερειῶν ἢ συμφορῶν λέγονται εἰς τὴν Οἰνὸν αἱ φράσεις: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ*¹²⁾, *τῇ Τροίας τὰ βάσανα*¹³⁾, *εἶδα κ' ἔπαθα τῇ Τροίας τὰ βάσανα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ ἔσυρα*¹⁵⁾.

¹⁾ ΙΑ 240, 37 Δ. Πουλάκης. ²⁾ ΙΑ 230, 109. ΛΑ 692, 109. Σ. Βίος.

³⁾ ΙΑ 612α, 66-67. Ἑμμ. Βαμβακερίδης. ⁴⁾ ΙΑ 90 Τ. Κανδηλώρος.

⁵⁾ Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Ἐκδ. Μαρασλῆ, τόμ. Γ' Ἀθῆναι 1907, σ. 363 καὶ 409.

⁶⁾ ΙΑ 423, 62. ⁷⁾ ΙΑ 540, 36.

⁸⁾ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Θεσσαλικά ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἑπετηρὶς Παρνασσοῦ ΙΒ' (1916) 188.

⁹⁾ ΙΑ 13, 80. ¹⁰⁾ Ἑφημ. Ἑστία 9-12-1948.

¹¹⁾ B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen, Leipzig 1871 σ. 18 σημ. 3.

¹²⁾ ΙΑ ¹³⁾ ΛΑ 159, 142 καὶ 542.

¹⁴⁾ ΙΑ 64, 542 ¹⁵⁾ ΛΑ 930, 34 Ζουντούρης.

Ὅμοιως εἰς τὸν Πόντον ἐπὶ δεινῶν συμφορῶν καὶ περιστάσεων λέγεται: *Τῆς Τροιάδας τὰ κακά*¹⁾, εἰς τὴν Οἰνόνην: *εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα*²⁾ (ἔπαθα τόσα, ὅσα καὶ ἡ Τρωάς), εἰς Τραπεζοῦντα ἐπὶ πλείστον καὶ μεγίστων κακῶν, τὰ ὅποια ὑπέστη τις: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔπαθα*³⁾, εἰς Κερασσοῦντα ὁμοίως ἐπὶ πολυπαθῶν φέρεται: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔσυρα ἢ τὰ βάσανα ἔπαθα*, καὶ εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά*⁴⁾.

Εἰς τὸν Πόντον ἐπίσης ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν φέρονται αἱ ἐκφράσεις: *Τῇ Τροιάδας τὰ βάσανα (πάθηα) ἔσυρα*⁵⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔρθαν σὸ κηφάλι μ'*⁶⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακά ἔσυρα*⁷⁾, *τῇ Τροιάδας τὰ κακά (λέγουσι καὶ βάσανα) ἔσυρα*⁸⁾. Ἐπίσης ἐπὶ πλείστον καὶ μεγίστων κακῶν εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ κακά*⁹⁾, καὶ ἐπὶ μεγάλων ταλαιπωριῶν εἰς Κερασσοῦντα: *Τῇ Τροιάδας τὰ βάσανα*¹⁰⁾.

Παραλλήλως φέρεται ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος τῆς Τροιάδος.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν λέγεται ἡ φρ. *τῇ Τροιάδος τὰ κακά (πάθηα, βάσανα) ἔσυρα*¹¹⁾. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων δυστυχημάτων, τὰ ὅποια ὑπέστη τις, εἶναι ἐν χρήσει ἡ φρ. *Τῇ Τροιάδος τὰ κακά*¹²⁾ ἢ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹³⁾, εἰς τὴν Κερασσοῦντα ἐπὶ τῶν πολλὰ ὑποστάντων ἡ φρ. *Τῆς Τροιάδος τὰ βάσανα ἔσυρα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Κωσμηνὶ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹⁵⁾. Ὁμοίως τὰ παιδεῖνα, τὰ πάθη τῆς Τροίας.

Ἐκ τῆς χρήσεως δὲ ταύτης τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τύπων Τροίας—Τροιάδας—Τροιάδος φαίνεται ὅτι ἡ φρ. *τῆς Τροιάδας τὰ κακά* δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ κακά ἢ τὰ βάσανα τῆς Ἀγίας Τροιάδος¹⁶⁾.

1) ΛΑ 775, 16.—930, 34 Ἀργυρούπολις. Ζωντούρης. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικά Ἑρευναι, Ἀρχεῖον Πόντου 12 (1946) 46. 2) ΛΑ 159, 142.

3) ΙΑ 336, 182 [ΚΠ. 16 (1891) 90. Παρχαρίδης].

4) ΛΑ 421, 392.

5) ΛΑ 31, 55, 386, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης, καὶ ΛΑ 212, 90, 794 Τραπεζοῦς.

6) Π. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατούμ 1910 σ. 88.

7) ΛΑ 31, 68, 585, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

8) ΙΑ [ΚΠ. 127 (1874)] 384. Ι. Βαλαβάνη, Μνημεῖα τῆς ἐν Πόντῳ δημοτικῆς: Ἐπτάλοφος Β' (1870) τευχ. 2 ἀριθ. 3. 550, 9.

9) ΙΑ [ΚΠ. 7170 (1893)] 15. Ἀνώνυμος.

10) Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ. βάσανο.

11) ΛΑ 31Α, 68, 585. Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

12) Ἀρχεῖον Πόντου 3 (1931) 54. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ. ΙΑ (Ι. Παρχαρίδης) Ἀστὴρ τοῦ Πόντου Β (1886) σ. 421.

13) ΙΑ [ΚΠ. 254 (1877)] 113. Τραπεζοῦς. Ι. Βαλαβάνης.

14) ΙΑ (ΚΠ).

15) ΙΑ (ΚΠ).

16) Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ.

Κατὰ τὸ Τρωάδος ἐλέχθη καὶ Τροιάδος καὶ κατὰ τὸ Τρωάδας ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Τροιάδας. Διὰ παρετυμολογίαν «Τροιάδα ἀντὶ-Τρωάδα διὰ τὸ Τροία» ἐρμηνεύει τὴν λ. καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐν τῇ φρ. «εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα»¹⁾.

Ἦδη ὁμως παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ μεγάλων κακῶν ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῇται ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις ἡ ἀνάμνησις τῶν κακῶν τῆς Τροίας.

Παρὰ Δημοσθένει, ἐν τῷ περὶ τῆς Παραπρεσβείας λόγῳ²⁾, ἀναφέρεται ἡ φράσις: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς περιεστήκει Θηβαίους» καὶ προστίθεται ἐν τοῖς σχολίοις³⁾: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς· ἀπὸ τῶν ἐν Τροίᾳ κακῶν ἡ παροιμία, ἐπὶ τῶν δεινότατα πασχόντων. Φησὶ δὲ ὁ Γενέθλιος ὅτι ἐνήλλαται ἡ πιῶσις· ἔδει γὰρ εἰπεῖν Ἰλιάδος κακά».

Ὅτι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἔκφρασις ἦτο ἐν χρήσει μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος λέγων: «Φιλόπλουτος ἡ Ἑλένη, φιλήδονος ὁ Πάρις· φρόνιμος ὁ Ὀδυσσεύς, σώφρων ἡ Πηνελόπη· διὰ τοῦτο μακάριος γάμος ὁ τούτων καὶ ζηλωτός· ὁ δὲ ἐκείνων Ἰλιάδα κακῶν Ἑλλῃσι καὶ βαρβάροις ἐποίησεν»⁴⁾.

Ὡς παροιμίαν ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ζηρόβιος γράφων: «Ἰλιάς κακῶν: ἀπὸ παροιμίας τοῦτο ἐλέγετο ἐπὶ τῶν μεγάλων κακῶν παρόσον ἐν Ἰλίᾳ μυρία κακά συνέβη γενέσθαι»⁵⁾. Πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀναφέρει «ὅτι δὲ αἱ συχναὶ Ἰλιακαὶ θυσίαι ἀναγκαίως ἐπὶ κακοῖς πυκνοῖς προηγουμένοις ἐγίνοντο, δηλοῖ καὶ ἡ παροιμία λέγουσα τῷ ἄντ' Ἰλίῳ κακά, λεχθεῖσα μὲν ἐπὶ τινι κακῷ ὑστερογενεῖ, οὐκ ἀπάδουσα δὲ πρὸς τὰ Ὀμηρικά, ἡ δὲ αὕτη προγενεστετέρα ἐστὶ τοῦ κακῶν Ἰλιάς, ἢ ἀνάπαλιν, αὕτη πρὸς ἐκείνης εἰρηται ὡς τὰ γε ἄλλα μιᾶς ἐννοίας εἶσιν ἀμφοτέραι»⁶⁾.

Ἦδη δὲ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἶναι γνωστὴ ὡς παροιμία ἡ ἔκφρασις: ἔπαθε τῆς Τρωάδος τὰ βάσανα⁷⁾.

Τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον διασώζεται ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς Τροίας, χρησιμοποιουμένη παροιμιακῶς ἐπὶ τῶν μεγάλων

¹⁾ Γ. Χατζιδάκις, Φωνητικά - Παρετυμολογίαι, Ἀθηνᾶ 24 (1912) 31, 51.

²⁾ 387. Πρβλ. Αὐτόθι 449 καὶ τὰ «ἐμοὶ δὲ δοκεῖτε ἀτοπώτατον ἀπάντων ἂν ποιῆσαι, εἰ ὅτε μὲν τὰ Θυέστον καὶ τῶν ἐπὶ Τροίᾳ κακὰ ἡγωνίζετο».

³⁾ Σχόλια εἰς Δημοσθένειν. Περὶ τῆς Παραπρεσβείας 387, 12. Ἔκδ. Dindorf.

⁴⁾ Πλούταρχον, Γαμικὰ παραγγέλματα 140 F.

⁵⁾ Ρ(αγοεμιογραφίη) Γ(αεσί) Α' σ. 96. Πρβλ. Ὁμοίως αὐτόθι σ. 256 Διογενιανός, καὶ σ. 182, 271: Κακῶν Ἰλιάς: Τὰ ἐναντία: Ἀγαθῶν θάλασσα, ἐπὶ πλήθους ἀγαθῶν, ὡς καὶ τὸ Ἀγαθῶν σωρός καὶ Ἀγαθῶν μυρμηκία, αὐτόθι Β' σ. 2-3, 24. Πρβλ. Φώτιος Λεξικὸν ἐν λ.

⁶⁾ Εὐστάθιος, Εἰς Ὅμηρον, Δ σ. 444, 22.

⁷⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι (Warner) Β' 114.

λων κακῶν, καταδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν δύναμιν καὶ συνέχειαν τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν διὰ τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας ἠρνήθη ὁ Krumbacher, παρατηρήσας ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, δικαιολογούμενη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ¹⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν χωρῶν, πόλεων ἢ ἀτόμων ἤδη παρ' ἀρχαίοις προσέλαβε μορφὴν παροιμίας διατυπωμένης βραχυλογικῶς διὰ τῶν λέξεων *κακά, πάθη, ἄχη* καὶ ἄλλων συνωνύμων, οἷον *πόλεμος κλπ.*

Οὕτως ἐφέροντο τὸ πάλαι ὥς παροιμίαι:

Ἀζάνια κακά: Ἐπὶ τῶν κακοῖς προσπαλαιόντων²⁾.

Ἀρχιδάμιος πόλεμος: Ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων³⁾.

Κορίνθιον κακόν: Ἵσως διὰ τὰς ἐταίρας⁴⁾.

Κυθνώλεις συμφοραί: Τοῦτο εἰς παροιμίαν ἦλθε διὰ τὰ Κυθνίους συμβάντα⁵⁾.

Λέρνη κακῶν: Παροιμία τίς ἐστιν Ἀσγολυή, ἣν ἀποδιοπομπούμενοι ἔλεγον.

Τὰ γὰρ ἀποκαθάρματα εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐνεβαλλόν⁶⁾.

Λήμικον κακόν: Παροιμία, ἣν διαδοῖσθαι φασὶν ἀπὸ τῶν παραιομηθεύων εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπὸ τῶν γυναικῶν⁷⁾.

Ταινάριον κακόν: Τὸ μέγα καὶ παραιοσύμενον εἰς ἱκέτας. Οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι τοὺς καταφυγόντας εἰς Ταίναρον τῶν Εἰλώτων ἀπαγαγόντες ἀπέκτεινον⁸⁾.

Τενέδιον κακόν: Ἐπὶ τῶν πάνυ σκληρῶν καὶ ἀπαραιτήτων⁹⁾.

¹⁾ Βλ. ἀντίρρῃσιν Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 336 - 337. Πρβλ. D. C. Hesselring, Ἑλλήν. καὶ Ὀλλανδ. παροιμίαι, ἐν Ἀθήναις 1903 σελ. 6 κέ.

²⁾ P. G. A' σ. 46 (Ζηρόβιος), 184 (Διογενιανός). B' σ. 138 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η. 388.

³⁾ P. G. B' σ. 306 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Μ. Ἐτυμολ. 254. 40. Σουΐδας ἐν λ. Bekker, A. G., 1, 450. Θουκ. 2, 19 κέξ.

⁴⁾ P. G. B' σ. 180 (Μακάριος). Πρβλ. Στράβ. Η, 378.

⁵⁾ P. G. A' σ. 107 (Ζηρόβιος). Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Κυθνώδης καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. Κυθνώλης.

⁶⁾ P. G. A' σ. 108 (Ζηρόβιος). B' σ. 122 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος ἐν λ. Παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδᾳ ἐν λ. φέρεται καὶ Λέρνη θεατῶν ἀντὶ τοῦ κακῶν θεάτρον Κρατίνος.

⁷⁾ P. G. A' σ. 110 (Ζηρόβιος), 270 (Διογενιανός). B' σ. 503 - 504 (Ἀποστόλιος), 201 (Γρηγόριος Κύπριος). Πρβλ. Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Ἡρόδοτος, VI 1.138.

⁸⁾ P. G. A' σ. 329 (Πλούταρχος). B' σ. 214 (Μακάριος). Πρβλ. Θουκ. 1, 128.

⁹⁾ P. G. B' σ. 176 (Μακάριος), 175 (Mantissae Proverbiorum). Πρβλ. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἐλέχθη δὲ καὶ Τενέδιος ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν φοβεράς ὄψεως ἐχόντων. Πρβλ. Σουΐδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Ὅμοιος Τενέδιος ξυνήγορος ἀντὶ τοῦ ἀπότομος Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Τενέδιον βέλος ἀντὶ τοῦ Τενέδιος πέλεκυς.

Τήνια κακά: Ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν· ὅτι ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ὄφεις πικροί¹⁾.
Τὰ Θηβαίων πάθη: Δι' ὅσα οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ Φιλίππου καὶ μάλιστα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου «διὰ φόνου καὶ σιδήρου καὶ πυρός»²⁾ ἔπαθον.

Τὰ Ἰνουῦς ἄχη: Αὕτη δύο παῖδας ἔσχε, Λέαρχον καὶ Μελικέρτην, οἱ κατετοξεύθησαν ὑπὸ Ἀθάμαντος³⁾.

Τὰ Λαβδακιδῶν πάθη⁴⁾. Εἰς δήλωσιν ἁλλεπαλλήλων συμφορῶν ἐνσκηπτουσῶν εἰς γένος ἢ οἶκόν τινα.

Τὰ Μαγνήτων κακά. Ἐπὶ μεγίστων καὶ ἀλγεινοτάτων κακῶν παρ' ὅσον οὗτοι ἀσεβήσαντες εἰς θεοὺς μεγάλων κακῶν ἐπειράθησαν⁵⁾.

Τὰ Μηδείας πένθη⁶⁾: Δι' ὅσα ἡ Μήδεια, ἡ θυγάτηρ τοῦ Αἰήτου, ἔπαθεν.

Τὰ Νιόβης πάθη⁷⁾: Ἐπὶ τῶν μέγιστα παθόντων κακά. Αὕτη γὰρ ζῶσα λίθος ἐγένετο ἐπὶ τῷ τύμβῳ τῶν παίδων.

Τὰ Πελοπιδῶν πάθη⁸⁾. Παροιμία ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν.

Τερμέρια κακά. Ἐπὶ τῶν σφόδρα δεινῶν καὶ χαλεπῶν. Ἀπὸ Τερμέρου τινὸς θηριώδους τὴν φύσιν καὶ ληστοῦ⁹⁾.

᾽Ωγύγια κακά. Ἐπὶ τῶν ὀχλησίων ἐπὶ ἀνέβῃ Κάδμον τὸν ᾽Ωγύγου διὰ τὰς θυγατέρας κακοῖς περιπεσῖν¹⁰⁾.

Ἀνάλογοι ἐκφράσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ παροιμιαικῶς. Διὰ

¹⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 49 (Διογενιανός). Πρβλ. Φώτιος ἐν λ. καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. ἐνθα καὶ Τήνια ἔχοντα ἀναφέρεται. Πρβλ. Plinius, N. Hist. 4, 12, 22. Ὁ Εὐπόλις ὁ κωμικὸς (F.C.A. ἔκδ. Th. Kock, 1, 320) ἀναφέρει: «Τήνος αὕτη | πολλοὺς ἔχουσα σκορπίους ἔχεις τε συκοφάντας».

²⁾ Πλουτάρχου, Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἡ ἀρετῆς Λόγος II, 342 Β-Γ (κεφ. 11), καὶ Ἀλέξανδρος ΧΙ, 25. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, Α. ζ-η' Διοδώρου Σικελιώτου, βιβλ. ΙΖ κεφ. 13, 3, 14.

³⁾ Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Πανσαν. Ι, 42, 7. 44, 7 — Εὐριπ. Μήδεια 1284. Πίνδαρ. Ὀλυμπ. Β. 28. Ὀβίδιος, Μεταμορφ. ΙV, 518-542. Art. Poet. 123. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὰ Ἰνουῦς πάθη, Πλούτ., Κάμ. 5.

⁴⁾ Ἡ παροιμία ἀπὸ τῶν συμφορῶν τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν.

⁵⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 657 (Ἀποστόλιος). Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Θέογνις 603, 1103, Στράβ. 14, 647.

⁶⁾ Ἀνθολογία Παλατινῇ, XII, 2.

⁷⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 544-545 (Ἀποστόλιος). Πρβλ. Ἰλιάς Ω, 602-618. Πρβλ. Πανσαν. Ι, 21, 3. Ἀνθολογία Παλατινῇ Χ, 47. XII, 2.

⁸⁾ Πλάτωνος, Πολιτεία II, 380 Α. Ἐλέγετο καὶ τὰ Πελοπιδῶν κακά. Σοφοκλ., Ἡλέκτρα 1497-1498.

⁹⁾ Ρ. Γ. Β' σ. 215 (Μακάριος), 665 (Ἀποστόλιος). Α' σ. 162, 309 (Διογενιανός). Πρβλ. Πλούτ. Θησεὺς ΙΑ. Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Φώτιος ἐν λ. Τερμέρια.

¹⁰⁾ Ρ. Γ. Α' σ. 466 (Appendicis). Πρβλ. Φώτιος, Ἡσύχιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ Αἰσχύλ. Πέρσ. 37, 974.

τούτων ὁ λαὸς ἐπεξήτησε νὰ χαρακτηρίσῃ μεγάλη ἢ διαρκὴ δεινὰ διὰ παρομοιώσεως αὐτῶν πρὸς κοινῶς γνωστά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ πάλαι.

Οὕτω, εἰς δῆλωσιν ὑπομονῆς, καρτερίας καὶ ἀντοχῆς ἐπὶ λίαν δυσμενῶν περιστάσεων, ἀτυχημάτων ἢ ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως εὐχρηστεῖ εἰς Μέσα Μάνην (τ. δ. Μέσσης) ἢ ἔκφρασις:

Ἐγὼ εἰμαι ἢ Βέργα¹⁾ τ' Ἀρμυροῦ
κ' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μοροῦ²⁾.

Αὕτη εἶναι ἀπόσπασμα παλαιότερου μοιρολογίου, λησμονηθέντος τοῦ περιχομένου του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Με λέσι³⁾ τί⁴⁾ θὰ σκοτωθοῦ,
γιατὶ τί⁵⁾ νύχτες περπατοῦ,
μὰ γὼ εἰμαι ἢ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
κ' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μοροῦ...⁶⁾

Καὶ ἐξ ἄλλων ἐπίσης μοιρολογίων καταδεικνύεται ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς μάχης τῆς Βέργας διατηρεῖται ζωνρὰ παρὰ τὸ λαόν⁷⁾.

¹⁾ Ἡ λ. βέργα ἐκ τοῦ λατίν. *virga* (ἱστορικὸν ἱερεῖον τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ.), δηλοῖ κλάδον καὶ μεταφορικῶς τοῖς κατέχοντα τοὺς εἰσέχοντας, ὁποῦθεν τοῦ ὁποίου κροניתόμενοι μάχονται προμαχῶνα (Ἀθηναί, Λακωνία). Ἐνεκα τῆς σημασίας ταύτης εὐρηται καὶ ὡς τοπωνυμικόν. Ἐν Μάνη, Βέργα ἢ, λέγεται τοπων. παρὰ τὸ Ἀκρωτήριον ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ μακροῦ τοίχου (Ν. Βέη, Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Ἐκδοσις Ἐφημ. «Νέος Κόσμος», Ἀθηναί τευχος Β' (1934) 161: «Ὅταν ἔλειπε ὁ Ἱμπραΐμης στὸ Μισολόγγι οἱ Μανιάταις ἔφκειασαν εἰς τὸν Ἀρμυρό... ἕνα ταμποῦρα δυνατὸ ἀπὸ τὸ πέλαιος ἕως εἰς τὸν βράχον, ἐκράτας ἕως ἕνα μίλλι), ἔνθα ἐγένετο ἡ σύγκρουσις τῶν Μανιατῶν μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἱμπραΐμ (1826). «Ὁ Ἱμπραΐμης ἔστειλε τὸν κεχαγιάν του νὰ ματακτυπήσῃ τὴν βέργαν εἰς τὸ Ἀρμυρό (Ν. Βέη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 162). Ἡ ἀντοχὴ τοῦ τοίχου καὶ τὸ πείσμα τῶν ἀμυνομένων Μανιατῶν ἀπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν καὶ ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸν ἀνδραποδισμόν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐγένετο θέμα τῆς ἐν Μάνη ποιήσεως (μοιρολογίων), διεξηγήθη δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀνάμνησις του παροϊματικῶς ὡς ἀνωτέρω.

²⁾ Πρβλ. Τὸ παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ τῶν καρτερῶν λεγόμενον Ἀλκήσιτιδος ἀνδρεία, Ρ. Γ. Β' σ. 273 (Ἀποστόλιος). ³⁾ Λέγουν. ⁴⁾ ὅτι. ⁵⁾ Τίς, τάς. ⁶⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου.

⁷⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου παραθέτω μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα μοιρολογίων σχετικὰ πρὸς τὸ ἱστορικόν τοῦτο γεγονός.

Οὕτω, ἐπαινοῦσα νεκρὸν συγγενῇ τῆς, Ἡλίαν τὸ ὄνομα, ἡ Μανιάτισσα μοιρολογεῖ:

Εἰ Αἰά ἐπά, ἔ Αἰά ἐκεῖ
καστέλλι μου καὶ πυργαντῇ,
ἔ Αἰά παντοκράτορα,
καὶ Αἰά Βέργα τ' Ἀρμυροῦ...

Ἀλλαχοῦ δὲ ἄλλη μοιρολογεῖ: Ἐ Αἰά Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
προσκύνα βράδν ἀποταχὰ
γὰ νὰ ν' ὁ Αἰάς ζωντανός,
τ' ὁ πύργος ἐγκρεμίστηκε
κ' ἐμπούκαρε μέσα ἡ Τουρκιά.

Παροιμιακῶς ἐπίσης ἐπὶ σκληρᾶς συγκρούσεως λέγεται εἰς Μέσα Μάνην :

‘Ο πόλεμος ἐγένηκε, σὰ νά τανε Μπιζάνι,

ἢ ἐγένηκε καβγᾶς, σὰ νά τανε Μπιζάνι,

ἐκ τοῦ σκληροῦ πρὸς κατάληψιν τοῦ Μπιζανίου ἀγῶνος κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ¹⁾. Αὐτόθι διὰ τῆς λέξεως *Μπιζάνι* χαρακτηρίζεται καὶ τόπος ὄχυρός καὶ ἀπόκρημνος, οἷον: *ἔναι Μπιζάνι, δὲ μπορεῖ νά μπῇ τίποτα*.

‘Ομοίαν χρῆσιν ἔχει ἔκφρασις ληφθεῖσα ὡσαύτως ἐκ μοιρολογίου :

‘Εγὼν τὸ Φοκαλωτό ²⁾,

ἢ Λάρισα κ’ ὁ Δομοκός.

‘Ομοίως παροιμιώδεις ἐκφράσεις προῆλθον καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων τραγικῶν προσώπων τῆς δημώδους φιλολογίας καὶ τῆς καθόλου παραδόσεως. Οὕτω, εἰς ἔρωτικά ὅσματα ἀνευρίσκομεν στίχους εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν, πρὸ πάντων ἀναμνήσεις τοῦ ἔπους τοῦ Ἑρωτοκρίτου «διότι συχνάκις εἰς λιανοτράγουδα οἱ δυσέρωτες παραβάλλουσι τὰ ἐρωτικά πάθη τοῦ Ἑρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετοῦσας πρὸς τὰ ἴδια» ³⁾. Κοινοτάτη εἶναι ἡ ἐπωδός :

Τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη

ἤπαθα γὰρ μὴν ἔραση ⁴⁾.

Παρά ταύτην φέρονται καὶ στίχοι ἀναφερόμενοι εἰς τοὺς ἐραστὰς τοῦ ἔπους, ὡς :

Τὰ πάθη μου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἡ Ἀρετοῦσα,

ποὺ γάπα τὸ Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἑντραγνοῦσα ⁵⁾.

Καὶ σήμερον ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις λέγεται : «ἔπαθε τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη» ⁶⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ τὸ παρ’ ἀρχαίοις Ἀρχιδάμιος πόλεμος· ἐπὶ τῶν λιαν πικρῶν πολέμων.

²⁾ Ἡ λ. ἐν Μάνῃ ὡς τοπων. καὶ ὡς ὄνομα χωρίου. Ἐπίσης ὡς τοπων. αἱ λ. Φοκαλιῶνας ὁ, καὶ Φοκαλόχωρα ἢ. Πρβλ. Ριγανόχωρα ἢ. Παρωνύμιον αὐτόθι καὶ Φοκαλᾶς, ὁ (= ὁ καπνίζων ἀντὶ καπνοῦ φοκάλι).

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἑρωτοκρίτος, Λαογραφία Α (1909) σ. 23.

⁴⁾ Σ. Ξανθοῦδίδου, Ἑρωτοκρίτος, Ἡράκλειον 1915 σ. CLXVI. Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ.

⁵⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ.

⁶⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Ὅμοιως λέγονται :

Τὰ πάθη σου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἡ γι’ Ἀρετοῦσα,

ὄντεν τὴν εἶχα ᾗς τὴ φ’λακὴ καὶ τὴν ἑντραγνοῦσα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ. σημ. 3. Πρβλ. αὐτόθι Ἀθηναϊκὸν δίστιχον :

‘Ας ἔχω τὴν ὑπομονὴν ὥσάν τὴν Ἀρετοῦσα,

π’ ἀγάπα τὸν Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἑντραγνοῦσα.

ἢ Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου ἔπαθα γὰρ γὰρ σένα,

νὰ μὴν τὰ πάθη Χριστιανὸς καὶ κάθε μάννας γέννα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ’ ἄνωτ. 26. Πρβλ. Σ. Ξανθοῦδίδου, ἔνθ’ ἄνωτ. — ΙΑ 371, 147 Κύθνος Φ. Κουκουλές. ΙΑ[ΚΠ] 223, 27 Νίσυρος. Α. Χ. Ζώης, Λεξικὸν Ζακύνθου σ. 1104).

Παροιμιακῶς λέγονται ἐπίσης: *Τρανοῦ τοῦ Κάϊ τὰ βάσανα* ἐπὶ τοῦ διαρκῶς βασανιζομένου¹⁾. *Φωνάζει σὰν τὸν Κάϊ* ἐπὶ ὑποφέροντος ἐκ πόνων καὶ κραυγάζοντος²⁾. *Ἐπαθε ὅσα ἔπαθε ὁ Ἀγγελῆς στὸ καράβι* ἐπὶ ὑφισταμένων πολλὰ βάσανα³⁾.

Εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἡ φράσις: *Τοῦ Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁴⁾, διὰ τοὺς πολλὰ βάσανα ὑποστάντας ἢ *Τραναί τ' Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁵⁾, ἐπὶ τῶν ὑπερβολικὰ ὑποφερόντων.

Πλὴν τῆς Ζακύνθου καὶ εἰς Χάβαρην τῆς Ἡλίδος μαρτυρεῖται ἡ φρ: «Ἐπέρασε τοῦ Ἀπολλωνιοῦ τὰ βάσανα», διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ν. Ι. Λάσκαρης⁶⁾ λέγει ὅτι «εἶναι ζακυνθία ἡ παροιμία, ἣν ἤκουσα παρὰ τῆς κ. Ἀδριάνας χήρας Ι. Παστοῦ (1910), ἥτις οὐδὲν περὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ περὶ τούτου μύθου ἐγίνωσκεν».

Ἡ παροιμιώδης αὕτη ἔκφρασις εἶναι ἀπήχησις ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ μυθιστορήματος, γραφέντος πιθανώτατα κατὰ τὸν 7^{ον} μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔχοντός ἡρῶα τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τύριον⁷⁾.

Εἰς τὰ Κύθηρα τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου σφύεται ὡς παραμῦθι⁸⁾. Κατὰ πληροφορίας μου⁹⁾ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον διηγούντο παλαιότερον «τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμῦθι», ἐκ τοῦ ὁποίου προήλθε καὶ ἡ ἀνωτέρω παροιμιώδης φράσις.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

20-4-1949 ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Μέσα Μάνη.

²⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Ἀβελ: Ὁ Κάϊν δὲ γεωργὸς τυγχάνων καὶ μετὰ δίκην (διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ) χειρόνως βιώσας στένων καὶ τρέμων ἦν».

³⁾ ΙΔ 387, 190. Πρβλ. καί: Μήτ' Ἀγγελῆς στὸ πέλαγο ἐπὶ πολυπαθῶν βλ. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της. Πύργος 1902 σ. 140. Πρβλ: Μηδ' Ἀγγελῆς στὸ κάτεργο ἐπὶ αὐστηρᾶς τιμωρίας ἢ κακοπαθείας, Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, Πάτραι 1887 σ. 257.

⁴⁾ Λ. Χ. Ζώης, Λεξικὸν σ. 1140.

⁵⁾ Αὐτόθι σ. 1146.

⁶⁾ Λογογραφία Β (1910) 451.

⁷⁾ Κατὰ τὸν Krumbacher, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 136, τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ μυθιστορήματος ἀπωλέσθη, ἡ δὲ σωζομένη παραλλαγή τούτου ὑπὸ τὸν τίτλον «Διήγησις πολυπαθῶς Ἀπολλωνίου» προσέρχεται ἐκ Λατινικῆς διασκευῆς αὐτοῦ μετὰ χριστιανικῶν καὶ ρωμαϊκῶν στοιχείων, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὑποθέτει συνταχθεῖσαν κατὰ τὸν 6^{ον} μ.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ Λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἀπέβη περιζήτητον λαϊκὸν βιβλίον, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος διὰ τῶν Βενετικῶν ἐκδόσεων διεδόθη εὐρύτατα.

⁸⁾ Σ. Ε. Στάθη, Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολλωνίου, Λογογραφία Α (1909) 71 - 77, 683, 685.

⁹⁾ Παρὰ τῆς ἐκ Ζακύνθου δεσποινίδος Μαρίας Βίτσου.